

ANTICKÁ FILOSOFIE V OBRÁZCÍCH

Josef Petrželka & Michal Peichl
Masarykova univerzita

ANTICKÁ FILOSOFIE V OBRÁZCÍCH

Josef Petrželka & Michal Peichl
Masarykova univerzita
Brno 2018

Tato publikace vznikla na Masarykově univerzitě v rámci projektu „Perspektivy a výzvy filozofických zkoumání“ číslo MUNI/A/0991/2015 podpořeného z prostředků účelové podpory na specifický vysokoškolský výzkum, kterou poskytlo MŠMT v roce 2016.

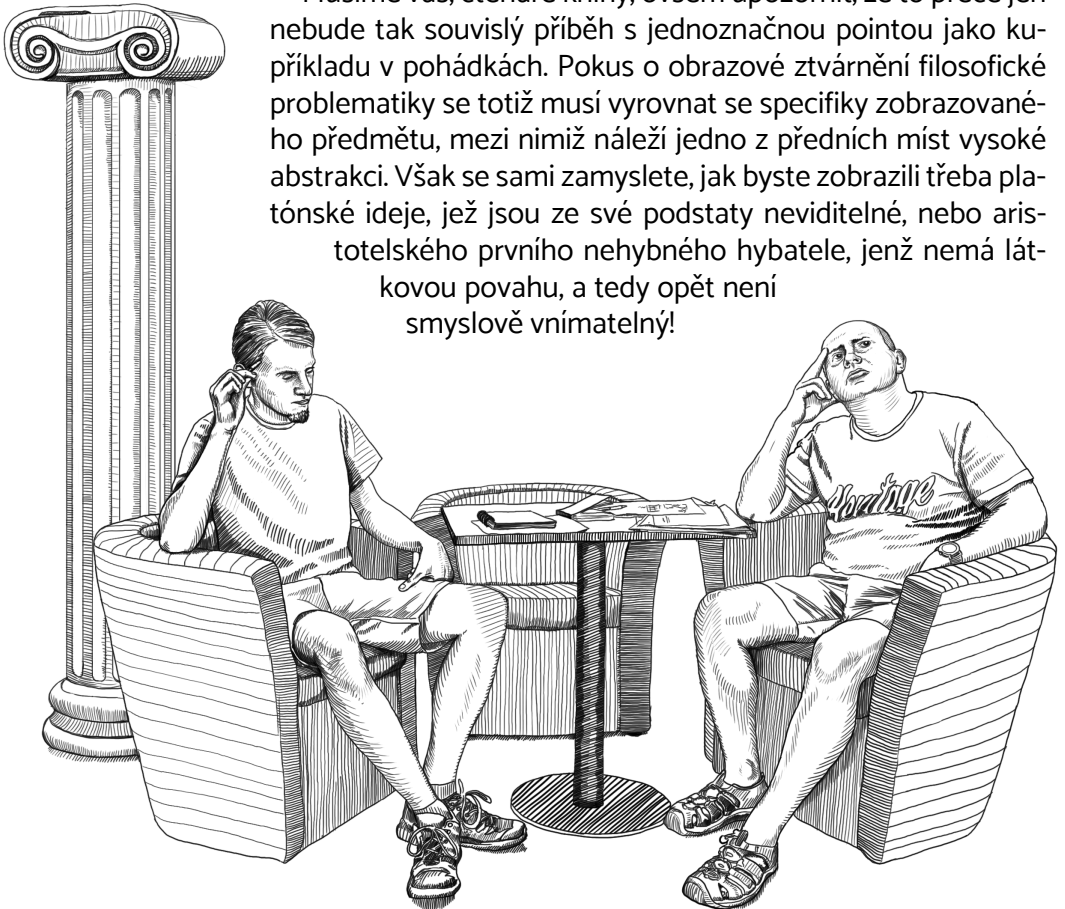
Úvodní slovo

Otevíráte netradiční knihu, knihu obrázkovou, jež není věnována ani entomologii, ani botanice či zoologii, ani žádné z jiných věd, jejichž vlastním předmětem je určitý druh viditelných věcí kolem nás. Naše kniha se naproti tomu zabývá nejstaršími dějinami evropské filosofie, které chce stručně představit právě pomocí obrázků.

Navzdory tomu si nenárokujeme prvenství či jedinečnost v oblasti filosoficko-umělecké tvorby, jako staršího kolegu naší knihy zmiňme aspoň *Existential Comics* (<http://existentialcomics.com/>), avšak tvrdíme, že naše kniha je specifická svým vznikem. Jeden z nás, Josef Petrželka, totiž v jednom ze svých kurzů nabízel studentům možnost získat kredity také formou obrazového ztvárnění zajímavých námětů z obsahu kurzu. A druhý z nás, Michal Peichl, nejenže tuto výzvu v kurzu naplnil, nýbrž také nabídl své tvůrčí schopnosti k další spolupráci, která k datu vzniku této knihy pokračuje už pátým rokem.

Během této doby vzniklo několik desítek obrázků, z nichž jsme do knihy vybrali ty, jež mají zřetelný filosofický obsah, a tedy i větší didaktický význam, a jež lze zároveň představit ve větších ucelených souborech, jejichž prostřednictvím chceme v knize vyprávět určité příběhy z dějin filosofie.

Musíme vás, čtenáře knihy, ovšem upozornit, že to přece jen nebude tak souvislý příběh s jednoznačnou pointou jako kupříkladu v pohádkách. Pokus o obrazové ztvárnění filosofické problematiky se totiž musí vyrovnat se specifiky zobrazovaného předmětu, mezi nimiž náleží jedno z předních míst vysoké abstrakci. Však se sami zamyslete, jak byste zobrazili třeba plátónské ideje, jež jsou ze své podstaty neviditelné, nebo aristotelského prvního nehybného hybatele, jenž nemá látkovou povahu, a tedy opět není smyslově vnímatelný!

Tato skutečnost do jisté míry určovala volbu konkrétního motivu obrázku v daném filosofickém tématu – museli jsme volit takové náměty, jež lze obrazově ztvárnit, proto ne všechny obrázky přímo osvětlují podstatu nebo hlavní bod filosofického obsahu. Někdy jsme záměrně zvolili motiv dílčí, zato snadno přístupný kreslířské tvorbě. Ovšem o nejdůležitější filosofický obsah nepřijdete – v doprovodném výkladu k obrázkům se pokusíme i od těchto dílčích obrázkových motivů vést úvahu až k filosofickým motivům pro dané téma ústředním.

Ještě však činíme jednu výhradu. Protože je tak obtížné zobrazit některé abstraktní filosofické myšlenky, přepadalo nás občas pokušení sáhnout k určité karikatuře, metafoře či nadsázce. A přiznáváme, že takovému pokušení o odlehčené a zábavné ztvárnění jsme nejednou podlehli. Prosíme tedy čtenáře o shovívavost a pochopení pro takové obrázky. Věříme, že vás, čtenáře, nejenže nepohorší ani nezarmoutí, ale snad se nad nimi také trochu pobavíte. Můžeme vás ujistit, že doprovodný výklad opět uvede vše na pravou míru.

Výše jsme přislíbili obrázkové filosofické příběhy. Které to tedy budou? Delší a obecnější bude příběh o dějinách antické filosofie od počátku až po její symbolický konec – od Thaléta po Boéthia. V tomto příběhu jsou zařazeny obrázky různého charakteru – plně didaktické, ty zobrazující spíše okrajové či dílčí téma i ty odlehčené a zábavné. Jednotu příběhu proto musí zajistit doprovodný výklad. Následovat bude kratší, ale ucelenější a námětově sevřenější příběh vybraných Aristotelových spisů a v nich obsažených témat jeho filosofie s názvem „Aristotelés v kostkách“.

A jakým způsobem budeme naše filosofické příběhy vyprávět? Oba se budou skládat z dvojstránkových událostí. Na každé levé straně knihy najdete obrázek, na pravé straně pak výklad – a to vždy obsáhlejší výklad o filosofickém obsahu a kontextu (J. P.) a v prvním příběhu také stručnější výklad o tvůrčích postupech a nesnázích (M. P.). Všimněte si – tento dvojí výklad ukazuje, že v naší knize bylo třeba propojit dvě značně odlišné perspektivy.

Úvodní slovo k tvorbě obrázků

Filosofické problémy mnohdy není snadné zobrazit, vystihnout nebo o nich vůbec vizuálně uvažovat, a je tak velkou výzvou se o to pokusit. Zejména z tohoto důvodu se pokoušíme co nejuvěrněji předvést zásadní myšlenky, jimiž se filosofové zabývali v období antiky.

Jak vůbec mohou vznikat ilustrace filosofických problémů? Obecně lze říci, že stejně jako u jiných ilustrací je třeba mít i zde jasný koncept a cíl a také nápady, které pomohou dosáhnout vzniku zamýšleného díla.

A nyní již k samotné tvorbě. Obrázky byly buď klasicky nakresleny tužkou na papír, nebo byly vyhotoveny v počítači pomocí grafického tabletu. Ruční náčrty vznikaly jako první, a ve většině případů podle fotografií osob, které představovaly antické hrdiny i obyčejné lidi. Jistě by se dalo namítnout, že ilustrace nepotřebují vycházet z fotografií. To je samozřejmě pravda, pokud se přikloníme k alespoň malé míře stylizace postav. Materiály pro naši knihu vznikaly několik let

a v průběhu této doby se jejich forma výrazně měnila. Ačkoliv byla tvorba na počátku spolupráce volná a forma obrázků nebyla ustálená či sjednocená, v rámci přípravy ilustrací do knihy se ukázalo, že zobrazované postavy jsou čím dál více realistické, a že je proto třeba dobře studovat anatomii a vycházet ze skutečných proporcí člověka. Bez předloh by bylo velmi obtížné ztvárnit lidská těla, ostatně figurální kresba je ve výtvarných kruzích samostatnou disciplínou.

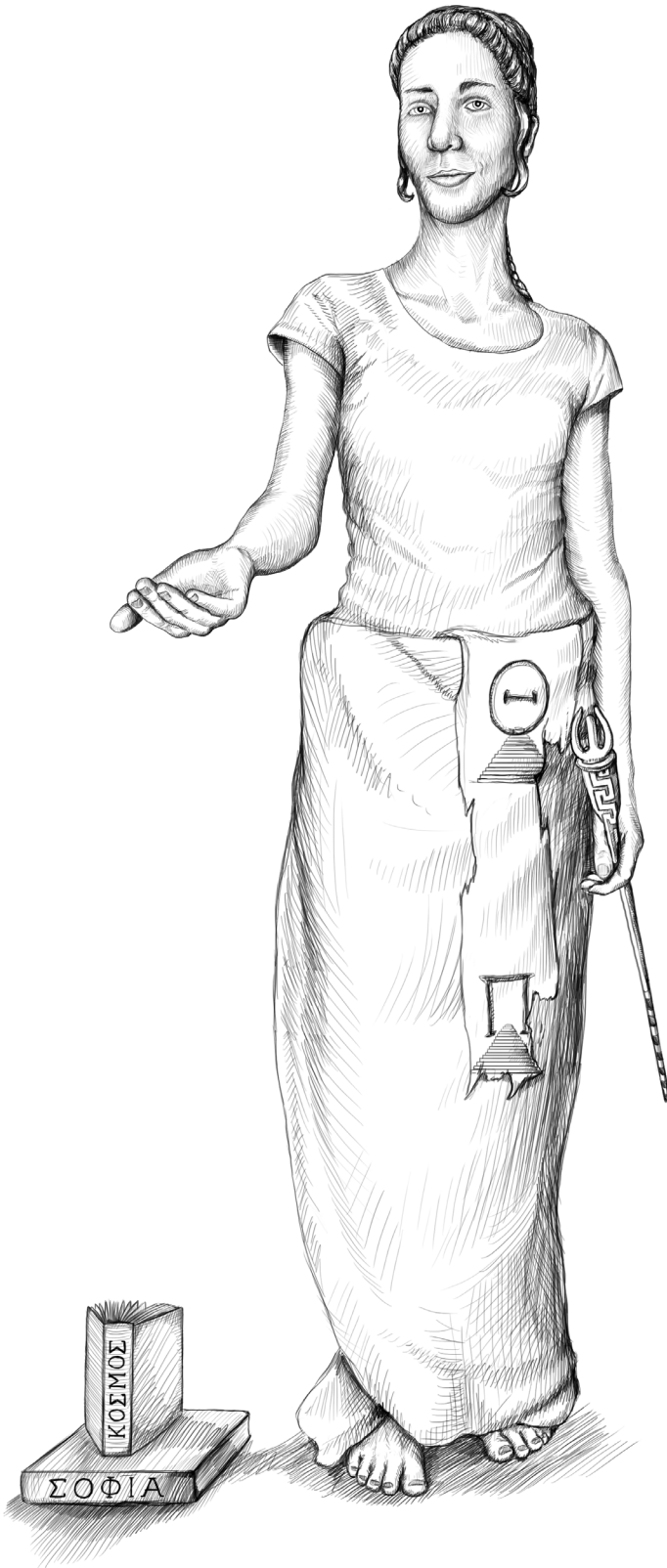
Jako modely pro fotografie M. P. využil spolubydlící, přátele, a pokud nebylo možné využít jiné osoby, pak musely tuto roli zastat fotografie sebe sama, pořízené samospouští.

Postup při tvorbě byl následující: základní náčrty prošly prvním kolem připomínek, v němž nejprve J. P. hodnotil, zda obrázek plně vystihuje zadanou myšlenku, případně zda je možné ho vylepšit co do formy či kompozice. Tyto připomínky pak M. P. zapracoval do obrázku. Tužkou kreslené obrázky byly překresleny rýsovacím černým fixem a původní linky byly vygumovány. Digitální obrázky tento krok nepotřebovaly a bylo možné je upravovat přímo. Ilustrace byly původně umístěny na *portál antické filosofie* (<https://www.phil.muni.cz/fil/antika/>), a až následně je M. P. začal upravovat kvůli knize, kterou právě držíte v ruce, ale i pro zkvalitnění studijního materiálu na *portálu*.

Klasické obrázky na papíru jsou spjaté zejména s prvními roky naší spolupráce. Postupem času vznikla většina obrázků digitálně. V počítači vytvořené obrázky mají ty výhody, že je lze snadno upravovat a že neztrácí kvalitu skenováním. V knize můžete snadno poznat oba typy obrázků, a to díky jemnosti linek. Digitální obrázky jsou mnohem jemnější. Pokud totiž malou ruční kresbu o rozměru cca patnáct centimetrů převedeme do kvalitní digitální podoby, prostor pro kresbu se náhle zvětší. Pro představu uvedeme následující příklad: vezměte papír o velikosti patnácti centimetrů a malujte na něj štětcem. Pokud poté vezmete papír o velikosti sto padesát centimetrů a budete se snažit stejným štětcem vytvořit podobný obrázek, budete muset udělat mnohem více tahu a v poměru k velikosti papíru se budou zdát jemnější než na malém papíru. Právě takový je rozdíl ve většině ručních kreseb vůči těm digitalizovaným. Je třeba, aby digitální kresby byly kvalitní a aby měly vysoké rozlišení, pak je totiž možné je použít i k tisku. Z tohoto důvodu M. P. většinu původních obrázků upravil digitální kresbou, čímž jsme dosáhli stejné kvality všech obrázků a zlepšení mnoha detailů. Některé ilustrace byly přepracovány od základu, i proto v knize jen výjimečně najdeme pouze čistě ručně tvořená díla.

Zcela samostatnou složkou obrázků jsou podoby filosofů, které byly čerpány z historických pramenů, jako jsou například sochy, obrazy, mince a jiná vyobrazení. Mnoho počítačově upravených obrázků má za úkol co nejvíce přiblížit filosofy jejich pravděpodobnému vzhledu, aby bylo možné je identifikovat. Oblečení postav také alespoň částečně vychází z dobové módy a reálií starého Řecka.

Aby byl soubor obrázků jednotný, byly tvořeny především černobílé kresby se šrafováním. Ke kurzům vznikly i barevné obrázky, jež se do knihy nedostaly, protože většinou plní roli hlaviček v kurzech J. P. nebo nenesou tak zásadní myšlenkový obsah, případně jsou příliš specifické.

ŽIVOT ANTICKÉ FILOSOFIE

V prvním a delším příběhu se pokusíme načrtnout – pochopitelně bez prokreslení detailů – životopis antické filosofie. Ano, abychom dostáli vlastnímu závazku a skutečně vám představili příběh, vyličíme vývoj filosofie, jako by to byl život dívky či ženy. Ostatně na samém konci příběhu se v takové podobě sama zjeví. A proto budeme hovořit o jejím zrození, jejích dětských hrách, sebeuvědomění, dospívání a stárnutí naplněném moudrostí.

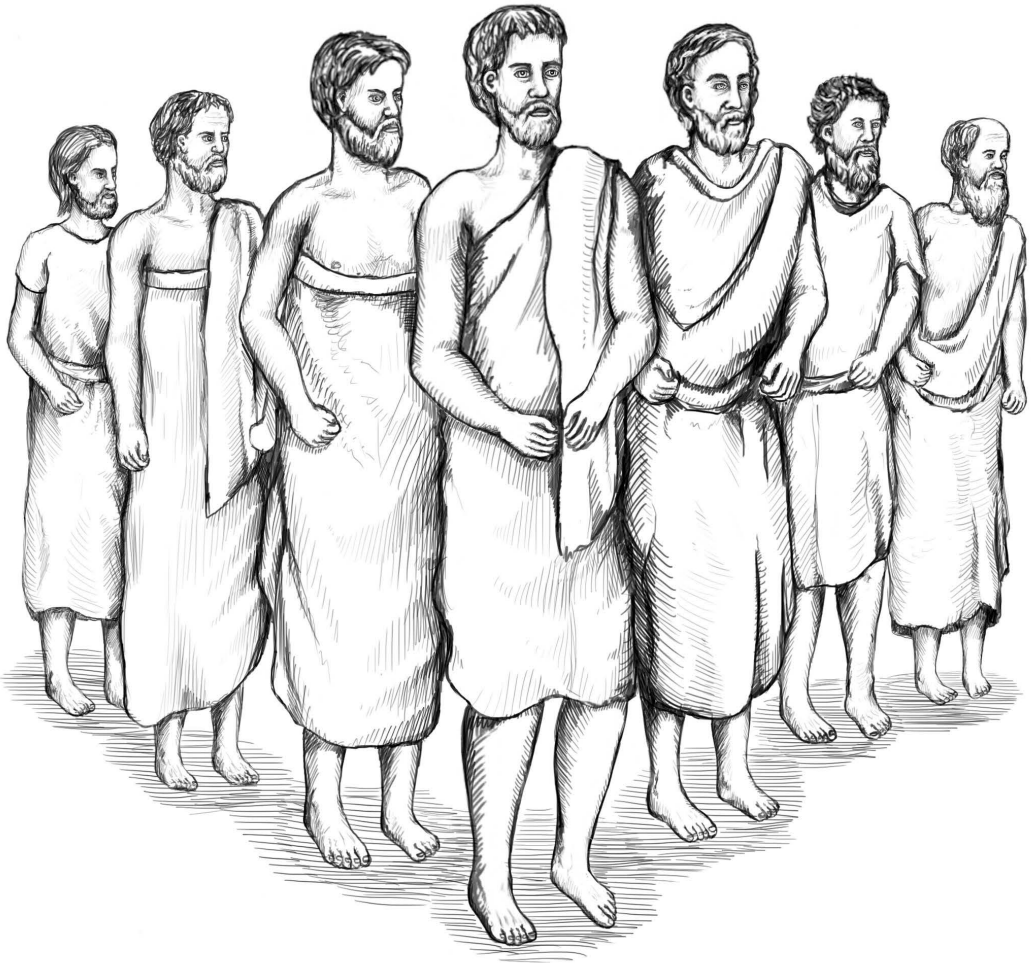
Tato období jejího života budou představovat jednotliví myslitelé či konkrétní myslitelské počiny. Taková personifikace dějin filosofie může být provedena nanejvýš částečně, metaforicky a v nadsázce, to znamená, že ji naznačíme jen u některých obrázků, zatímco u ostatních budeme předpokládat, že spadají do životního období filosofie mezi dvěma takovými zmínkami. Čtenář, doufáme, takový postup pochopí a nebude soudit naši analogii příliš přísně.

Nyní ještě podáme úvodní představení naší hrdinky. Narodila se asi v šestém století před naším letopočtem a žila přinejmenším do pátého století letopočtu našeho a podle jednoho tehdejšího myslitele vypadala takto:

...zdálo se mi, že nade mnou stojí žena s velmi ctihodným obličejem, že jí planou oči a jsou pronikavější než oči obyčejného člověka. Její pleť byla živá a nesmírně svěží, ač žena byla tak letitá, že by ji nikdo naprosto nepovažoval za ženu naší doby. Postava byla vzrůstem dvojí: neboť brzy se omezovala na běžné lidské rozměry, brzy se zase zdálo, že se temenem hlavy dotýká oblohy. Kdykoli pozdvihla hlavu ještě výše, pronikala i samou oblohou a ztrácela se divákovu zraku.

Její roucho bylo z velmi tenkých vláken, jemné umělecké dílo, látka nezníčitelná. Jak jsem se potom dověděl přímo od ní, sama si je ručně utkala. Jeho zevnějšek, jak tomu bývá u zakouřených obrazů, halila nějaká, jakoby mlhová rouška zanedbané starožitnosti.

Na dolním okraji bylo vetkáno Π a na horním se četlo vetkané Θ. Na obě tato písmena byly v látce vyznačeny jakési stupně jakoby schody, po nichž se mohlo vystupovat zdola nahoru. Přece však potrhaly to roucho ruce nějakých násilníků, a každý si odnesl urvaných kousků, co mohl. V pravé ruce držela knížky a v levé ruce žezlo.

1. ŠIK SEDMI MUDRCŮ

Kde začneme? Snad byste řekli – „no přece na počátku! zrozením filosofie!“. Možná však bude užitečnější začít ještě dříve, tedy před zrodem filosofie. Proč? Protože nám to umožní poukázat na některé charakteristické rysy naší hrdinky.

Obrázek znázorňuje sedm mužů, kteří podle Řeků jaksi dohromady či společně dospěli k jakémusi poznání, označovanému slovem moudrost. Nemusí nás zajímat jména všech těchto mudrců (ostatně v tom ani Řekové neměli zcela jasno), jen pro návaznost příběhu identifikujeme muže v jejich čele – mezi sedm mudrců byl totiž řazen i Thalés z Miletu.

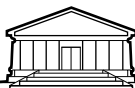
Mnohem podstatnější jsou myšlenky či tvrzení těchto mužů. Tvrдили prý kromě jiného toto:

Míra je nejlepší. Nic příliš! Nebud' drzý! Poznej sebe! Při pití mnoho netlachej, neboť pochybiš! Vystrojuj laciné svatby! Rozkoše jsou smrtelné, ctnosti nesmrtelné.

Když to shrneme – „poslouchej naše rady do života a bude se ti žít dobře!“ Jednotný postoj, pohled stejným směrem, všech sedm jakoby v jednom šiku, jako by byli jedním tělem a jedním duchem – tím chce obrázek dodat váhu jejich mravním příkazům. Z toho si ovšem domyslíme, že moudrost těchto mužů nezahrnuje porozumění podstatě světa ani obecnou formulaci společenských zákonitostí, nýbrž jen tyto životní rady a příkazy. A právě tím se mudrcové budou odlišovat od stoupců filosofie.

Všimněme si také, že nepodávají žádné odůvodnění či vysvětlení svých příkazů (pravda, u toho pití a tlachání nějaké odůvodnění je, ale že by to bylo odůvodnění filosofické?). Řečeno filosoficky – mudrcové se nesnaží hledat příčiny jevů, což lze považovat za klíčovou charakteristiku lidské touhy po poznání, ať už ve formě filosofie či vědy. Můžeme tedy očekávat, že už s dalším obrázkem se k nalézání příčin a vysvětlování jevů dostaneme.

A s hravostí vlastní tomuto příběhu nazvěme tyto muže strýci či kmotry naší filosofie.

První ilustrace knihy je hned ta nejzvláštnější. O sedmi mudrcích se toho obecně mnoho neví a kromě podoby Thaléta neexistuje žádná předloha, podle které bychom mohli sestavit jejich věrné zobrazení.

Jako jediná ilustrace postav v celé knize vznikala tato kresba téměř celá „z hlavy“. Při digitalizaci prošla zásadními úpravami a lze říci, že mudrci podruhé vznikli, a to stejnou metodou, tedy bez předloh. Jediný společný rys postav je postoj v řadě, čímž skupina vytváří dojem jednoty a pevnosti.

2. THALÉS NA LOĎCE

Ted' už můžeme postoupit ke zrodu filosofie. A kde že se filosofie zrodila? To ví snad každý – přece v Miletu u Thaléta.

Proto druhý obrázek znázorňuje právě tohoto miletského myslitele, který žil přibližně v první polovině šestého století před našim letopočtem a kterého Aristotelés označil za prvního filosofa. My však vyjdeme od jiného svědectví o Thalétovi, jež podává římský stoik Seneca:

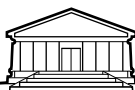
Thalés praví, že je země držena vodou, že pluje jako loď a že se kolísá pohyblivostí vody tehdy, když se říká, že je zemětřesení.

Právě tento motiv chce náš obrázek s lehkou nadsázkou znázornit – snad Thalés sám někdy plul na loďce a snad i tato zkušenost jej vedla k tomu, že vodě připsal přímo kosmologický význam: Voda nadnáší loď, veslaře i celou Zemi.

Voda však pro Thaléta nepředstavuje pouze oporu pro těleso Země, nýbrž základní princip všech věcí – z vody mají totiž všechny věci pocházet, což si lze nejsnáze představit u živých organismů: Všechno živé přece potřebuje ke své existenci vodu. Filosof – myslitel abstraktní a usilující o co největší zobecnění – se pak odváží tvrdit, že nějakým podobným způsobem je voda počátkem úplně všech věcí, dokonce i tepla. O detailech těchto Thalétových představ dochované zprávy bohužel mlčí.

V tomto odvážném kroku je hned na počátku vyjádřena jedna podstatná charakteristika filosofie či vůbec lidské snahy poznat skutečnost: Chceme odhalit principy či počátky či základní stavební prvky skutečnosti a doufáme, že jich bude co nejméně, tedy že se nám v ideálním případě podaří dospět k jednomu principu všeho či k jedné teorii všeho.

A zároveň tím Thalés vlastně říká, že voda je příčinou věcí – zde máme to, co jsme postrádali u mudrců, zde máme filosofii, mladičkou filosofii, poněkud naivní a velmi nadšenou!

Obrázek byl vytvořen podle fotografie postavy, avšak loďka skutečný vzor nemá. Dalo by se říci, že první obrázky v knize jsou ty nejstarší a spojuje je metoda kresby na papír. Thalés byl při digitalizaci upraven stejně jako další ručně kreslené obrázky. Nejvíce změn se dočkala filosofova hlava, aby byla jeho podoba skutečně odpovídající.

Cílem ilustrace je zobrazit Thaléta v loďce v nespécifikovaném vodním teritoriu. Nejzásadnější je totiž jeho uvažování o vodě jako o počátku, a konkretizace typu vodního toku by proto mohla být spíše ke škodě.

3. ANAXIMANDROS V ROVNOVÁZE

Ve vysvětlování a odhalování příčin pokračujeme – vždyť muž na tomto obrázku se evidentně snaží cosi vysvětlit. Je jím Anaximandros, také Miletčan a prý Thalétův žák. Projevil velkou odvahu, protože dospěl k závěru, že Země ani on samotný nepotřebují vodu ani cokoli jiného jako podporu, nýbrž:

Země se volně vznáší, aniž by byla něčím držena. Setrvává tak, neboť její vzdálenost je od všeho stejná.

Na obrázku tedy Anaximandros naznačuje, že se nachází v rovnovážné pozici, jinak řečeno ve všech směrech to má Země (i on sám) stejně daleko k dalším nebeským tělesům (hvězdám, Měsíci, Slunci), proto všechny směry – nahoru, dolů, vlevo, vpravo a kterýkoli jiný směr si přejete – jsou rovnocenné a neexistuje žádný důvod pro obavu, že by Země měla „padat“ v jednom z těchto směrů, totiž „dolů“.

Z toho plyne, že celý vesmír je podle Anaximandra uspořádán symetricky, mezi nebeskými tělesy jsou dokonce pravidelné rozestupy. Anaximandros to vyjadřuje přímo kvantitativně pomocí devítinásobků průměru Země!

Jeho přesvědčení o symetričnosti přírody se projevuje i v odpovědi na otázku, z čeho věci vznikají: Vznikají z *apeira*. A co je *apeiron*? Jakýsi princip, který by měl být co do vlastností uprostřed mezi ohněm, vzduchem, vodou a zemí – tedy ani horký, ani studený, ani vlhký, ani suchý. Jeho hlavní charakteristikou je neomezenost (*apeiron* = „neomezené“), což znamená také nevyčerpatelnost v procesu neustálého vznikání, takže vznikání věcí, ale i celých světů se může dít bez ustání.

Abychom to uzavřeli v podobném duchu jako u Thaléty – podle Anaximandra je základem a vysvětlením všech věcí právě *apeiron*. V abstraktnosti tohoto principu a v myšlence symetričnosti uspořádání světa lze spatřovat filosofický pokrok oproti Thalétovi – mladá filosofie se učí balancovat a držet rovnováhu.

Jde o jednoduchou kresbu podle fotografie, jejímž cílem je zobrazit Anaximandra, který skrze vyrovnaný až téměř meditativní sed vyjadřuje rovnovážnou polohu Země v kosmu i symetrickou vzdálenost všech protikladů od sebe.

4. ANAXIMENÉS NA ZHUŠTĚNÉM VZDUCHU

Do třetice milétský myslitel a do třetice otázky „na čem“ a „z čeho“. Anaximénés se už na první pohled opět bál, že celá Země by mohla spadnout dolů podobně, jako prý spadl Thalés do studny, když zahleděn na hvězdy si nevšiml, že stoupá do prázdna.

Anaximénés však měl za to, že našel lepší odpověď na otázku „z čeho“ než Thalés – všechno by mělo vznikat spíše ze vzduchu než z vody. Proč?

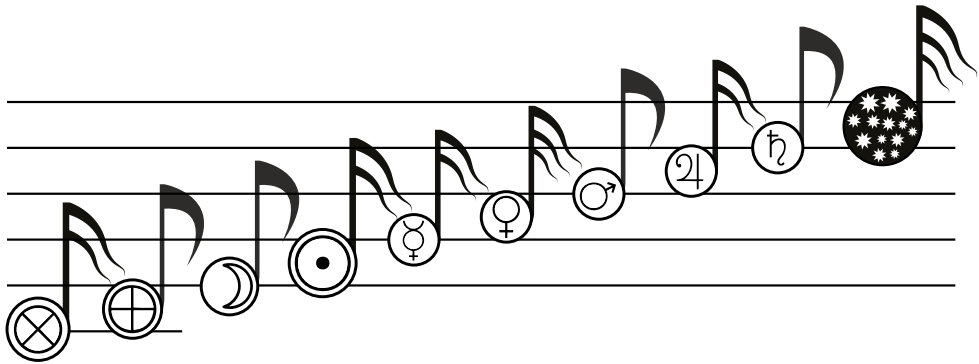
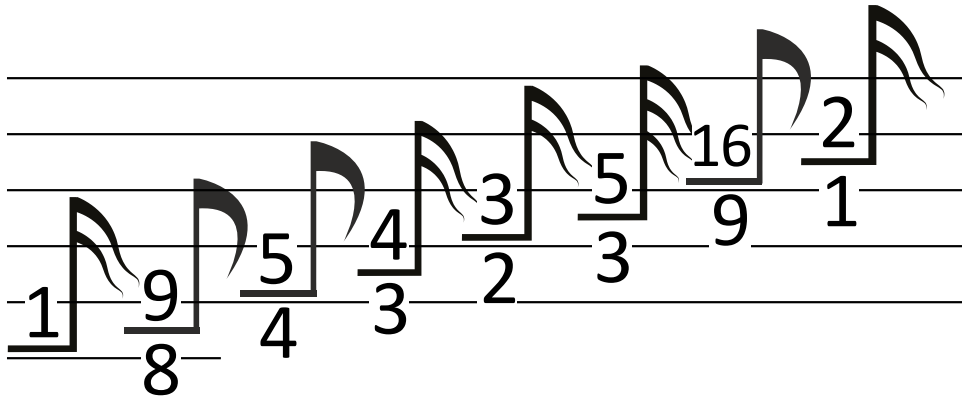
Pohybuje se ovšem vždy. Kdyby se totiž nehýbal, nemohlo by se proměňovat to vše, co se proměňuje.

Vzduch je totiž velmi proměnlivý, ohřívá se, otepluje se, téměř neustále se pohybuje, ba dokonce je to právě pohyb vzduchu – vítr – co uvádí do pohybu i vodu (vlny na moři, mraky, z nichž pak prší). Především však vzduch podstupuje dva děje – zhušťování a zředování, a právě jimi z něj vznikají jiné věci: Zředěním vzduchu vzniká oheň, naopak zhuštěný vzduch se stává větrem, mrakem, vodou, zemí a nakonec kamenem. Zhuštěný vzduch má jiné vlastnosti než ten, který dýcháme, je také mnohem kompaktnější a, můžeme říci, silnější, takže unese jak samotného Anaximena, tak i celou Zemi! Zředování a zhušťování – to je přece určení příčiny, a právě to můžeme považovat za Anaximenův příspěvek k dalšímu pokroku filosofického výkladu.

Zatímco u Anaximandra si filosofie zaspékulovala, pohrála s rovnováhou a symetrií, nyní pod Anaximenovým vedením pečlivě pozoruje proudění vzduchu, mraky, déšť. Vzduch není symetricky „uprostřed“, jeho zředěním vzniká jen oheň, jeho zhuštěním vítr, mraky, voda, země, kameny. Myslitelsky příbuzní, ale přesto rozdílní jsou ti první milétské filosofové!

Anaximénés byl tvořen podle fotografie. Nahuštěný vzduch či mrak, na kterém filosof sedí, slouží jako metafora myšlenky, že vše je složeno z různě zhuštěného vzduchu. Vzduch je ve spodní části řídký a do pevného skupenství se zhušťuje až pod Anaximenovým tělem.

5. PÝTHAGOREJSKÉ KOSMICKÉ HARMONIE

Zcela jinou cestou se ubíraly úvahy proslulého společenství myslitelů, jimž se říká podle zakladatele tohoto společenství pýthagorejci. Příliš je nezajímalo, proč Země nepadá a zda ji něco podpírá (vlastně v této věci byli ještě odvážnější než Anaximandros – podle pýthagorejců se Země pohybuje kolem středu jako jedna z planet!), zato je fascinovalo zjištění, že věci a jejich vlastnosti vykazují jisté poměry, které lze přesně vyjádřit čísly.

Protože pýthagorovci viděli, že mnoho vlastností čísel náleží i smyslovým tělesům, činili skutečná jsoucna čísly... A proč? Poněvadž vlastnosti čísel jsou v harmonii tónů, v pohybech nebeských těles a v mnoha jiných případech.

Tak rozumí pýthagorejci Aristotelés. Snad to byl Pýthagorás sám, kdo si všiml číselných poměrů nejprve v hudbě, totiž že se vztahy tónů dají vyjádřit čísly jako v našem prvním notovém zápise. A pak – asi už tušíme – tento poznatek nadšeně zobecňovali a zobecňovali až k vizi harmonicky – tj. podle uchu lahodících číselných poměrů – uspořádaného kosmu, což schematicky vyjadřuje druhý notový zápis.

V těchto myšlenkách jsou obsaženy dva motivy, jež hrály zásadní roli později. Jednak u pýthagorejců počíná snaha popsat skutečnost matematickými vztahy, což je postup, bez něž se neobejde ani moderní věda (jistě, ta už používá podstatně jinou matematiku). A jednak pýthagorejci vnímají celý kosmos jako harmonické, souladné a krásné uspořádání, což přivede například Platóna k přesvědčení, že kosmos je uspořádán dobře a účelně, a že jej tedy musíme vysvětlovat s ohledem na jeho účel.

Abychom však nebudili mylný dojem, pýthagorejci pouze započali práci s těmito motivy, a to namnoze naivním způsobem – podle uvedené zprávy byli přesvědčeni, že věci samotné mají charakter čísel, že přímo jsou čísly. Dětské hrátky mladé filosofie! Z toho moderní věda už dávno vyrostla.

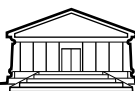

Schéma notové osnovy s astronomickými znaky planet a s poměry frekvencí hudebních tónů bylo snadné vytvořit, protože zadání bylo naprosto konkrétní a nezbylo zde mnoho prostoru pro invenci či obtíže.